

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

ПРИМЕНА ТЕОРИЈЕ РАЦИОНАЛНОГ ИЗБОРА У АНАЛИЗИ КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА

Апстракт

Популарност методологије теорије рационалног избора није резултат само тежње да се створе проверљиве прогнозе, већ и настојања да се формирају извесне или нове импликације. Теоретичари рационалног избора користе математичке моделе како би објаснили смисао компликованих друштвених интеракција. Модел рационалног избора у сфери криминала је усвојио два стандарда економске рационалности – стандард рационалност личног интереса (the self-interested standard of rationality) и стандард рационалност циља (the present-aim standard). Стандард рационалност личног интереса претпоставља да људи, пре свега, теже да остваре личне интересе. Супротно, стандард рационалност циља допушта изведене интересе: културне, социјалне, психолошке или емоционалне. Овај рад разматра дејство одређених фактора на процес доношења одлука у сфери криминала. Посебна пажња је посвећена социолошким, психолошким и другим неекономским факторима који утичу на одлуку појединца да прекрши закон и заради енормну суму новца.

Кључне речи: теорија рационалног избора, преференције, криминал, легалне санкције, друштвени капитала, физичке повреде....

THEORY OF RATIONAL CHOICE IN THE ANALYSIS OF CRIMINAL BEHAVIOR

Abstract

The rational choice methodology is gaining in popularity not just because it tends to generate lots of observable predictions, but also because it tends to generate novel predictions. Theorists of rational choice use mathematics models to explain sense of complicated interactions between individuals. Model of the rational choice in the domain of crime has adopted two standards of economic rationality: the self-interested standard of rationality and the present-aim standard. The self-interested standard of rationality assumes that people are basically motivated to pursue their own economic interests. In contrast, the present-aim standard allows diverse interests: cultural, social, psychological or emotional. This paper discusses the influence of certain factors on the process of making decisions within the domain

of crime. Special attention is paid to (some) sociological, psychological and other non-economic factors which have an influence on the decision of an individual to violate the law in order to gain an enormous amount of money.

Key words: *the rational choice, preferences, crime, legal sanctions, social capital, physical harm ...*

Увод

Теорија рационалног избора само је један од могућих приступа у анализи избора актера. Према овој теорији рационално понашање појединачних актера обезбеђује оптималан начин реализације унапред дефинисаних циљева. „И заговорници и критичари теорије рационалног избора истичу да је она психолошка и индивидуалистичка. Психолошка је зато што објашњава поступке актера полазећи од њихових менталних стања. ... Ова теорија је индивидуалистичка јер се примењује на понашање појединачних актера и на индивидуалне активности. Друштвене групе и институције посматрају се искључиво као агрегати сачињени од појединаца. Из овога могли би да закључимо да је теорија рационалног избора редукционистичка“.¹

Теорија рационалног избора заснива се на концепцији сврсисходне активности. Сврсисходна људска активност представља процес реализације циљева појединачних актера који су конзистентни са њиховом хијерархијом преференција. У било којој варијанти теорије рационалног избора, циљеви актера су унапред дефинисани.² С друге стране, питања везана за природу мотива индивидуалне акције и интеракције изван су домена економске теорије.³

Упркос утемељеним критикама, теорија рационалног избора показала се изузетно корисном у одређеним ситуацијама. Кључна предност ове теорије огледа се у употреби рационалног избора као важног аналитичког оруђа. Рационални избор отвара могућност да друштвене науке поставимо на исти аналитички ниво као и природне. Прецизније, рационални избор ствара услове за својење различитих система на основну јединицу анализе. Основну јединицу анализе – појединачног актера одликују особине које омогућују предвиђање утицаја индивидуалног понашања на друштвене и политичке системе. „Предиктивна моћ економских модела заснованих на рационалном избору омогућава друштвеним теоретичарима да опонашају неке од најцењенијих вештина у природним наукама. То чини теорију рационалног избора веома моћним и корисним оруђем“.⁴

Овај рад треба да укаже на значај неких социолошких, психолошких и других фактора који утичу на одлуку појединца да прекрши закон и заради енормну

¹ Голубовић, Н., Друштвена економика, Економски факултет, Ниш, 2010, стр.131.

² Исто, стр. 131.

³ Hodson, G., Institutions and individuals: interactions and evolution, SAGE Publication, 2007., стр. 105.

⁴ Голубовић, Н., Друштвена економика, Економски факултет, Ниш, 2010, стр. 134.

суму новца. Због тога су у раду анализирани следећи неекономски фактори: осећај кривице и срамоте, перцепције у вези са извршењем легалних санкција, негативне реакције пријатеља, физичке повреде и сл.

1. Претпоставке теорије рационалног избора

Главне одлике теорије рационалног избора су: методолошки индивидуализам и социолошки минимализам. Приступ заснован на теорији рационалног избора, генерално, почиње анализу на нивоу индивидуе, док се друштвене институције искључиво посматрају као скупови сачињени од појединаца. Овакво становиште познато је под називом методолошки индивидуализам. Социолошки минимализам значи да теорија рационалног избора на основу унапред дефинисаних претпоставки гради моделе социјалне акције и интеракције у намери да објасни комплексност великог друштвеног система.

Теорија рационалног избора постулира на следећим премисама:

(1) У центру система је појединац, чије деловање покреће нагон за стицањем профита и за трошењем стеченог новца.⁵

(2) За ортодоксне економисте преференције су потпуне, стабилне и екстензивне величине. Неке хипотезе о преференцијама толико су значајне да их ортодоксна економска теорија третира као аксиоме. За боље разумевање изнете тезе послужићемо се анализом следећих аксиома: потпуност рангирања, рефлексивност рангирања и транзитивност рангирања. Потпуност рангирања значи да било које две корпе добара могу да се упоређују. Рефлексивност рангирања говори да било која корпа добара није гора од себе саме. Транзитивност рангирања претпоставља да ако је $(x_1, x_2) P (y_1, y_2)$ и $(y_1, y_2) P (z_1, z_2)$, онда је $(x_1, x_2) P (z_1, z_2)$.⁶

(3) Резултати су неизвесне величине. Другим речима, не постоји чврста гаранција да ће одређени резултат бити остварен. Избор акције мора да се заснива на актеровим очекивањима или предвиђањима у вези са ефектима алтернативних опција. Таква очекивања или предвиђања морају се базирати на актеровим субјективним веровањима према којима свет функционише. Елстер (Elster)⁷ истиче да рационални избор није непогрешив механизам, будући да рационална особа бира онај за који верује да нуди најефикаснија средства за постизање циља.

Функција очекиване корисности детерминише поредак индивидуалних преференција. Прецизније, структура и облик индивидуалних преференција зависи од односа између потенцијалне корисности, с једне стране и очекиваних трошкова, с друге стране. За изражавање очекиваних трошкова и очекиване корисности економисти користе ординарну скалу вредности. Очекивана укупна корисност представља пондерисани просек величина корисности свако могућег исхода и њима припадајућих вероватноћа. Вероватноћа показује шансу да се оствари

⁵ Голубовић, З., Повезаност економског система и друштвеног система вс. Доминације економизма и силогизма, Институт за друштвене науке, Београд, 2007., стр. 43.

⁶ Више о томе видети: Варијан, Х., Микроекономија, Економски факултет, Београд, 2008., стр. 35

⁷ Elster, J., Nuts and Bolts for the Social Science, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

одређени ниво корисности, уколико појединац предузме одговарајућу акцију.

(4) Активности појединачног актера су оптимално изабране, ако се избор темељи на индивидуалним преференцијама и ограничењима са којим се посматрани актер суочава. Абел (Abell)⁸ дефинише оптималан избор као процес утврђивања оптималног простора испољавања активности конкретне индивидуе. Оптимални простор је утврђен када не постоји други курс деловања посматраног актера који би био пожељнији. Међутим, изабрани курс није истовремено и најбоље могуће решење. Разлог за то ваља тражити у несавршеним информацијама, ограниченим ресурсима, несавршеним сазнајним способностима појединачних актера и у постојању извесних преференција.

(5) Доминација хипотезе себичности или вођење рачуна искључиво о личним интересима прети да избаци хуманизам из теорије рационалног избора. Кооперативност, алтруизам, милосрђе и сл., нису фактори који умањују људско задовољство или срећу. Међутим, теорија рационалног избора полази од хипотезе себичности, а затим гради моделе како би објаснила морал, поштење, ентузијазам и сличне варирајабле. Коперацију, нпр., могуће је лако извести из себичности, посебно, у условина ограничених ресурса и неизвесности. Милосрђе или аскетизам може се третирати као тежња појединца за духовним спасењем и тако редом.

2. Модел рационалног избора у сфери криминала

Приступ заснован на рационалном избору који разматра проблем криминала претпоставља да људи када доносе одлуку да ли да прекрше закон или не, користе кост-бенефит (cost-benefit) анализу за процену садашње вредности очекиваних прихода и трошкова од криминалних активности.⁹ Однос између садашње вредности очекиваних прихода и трошкова зависи од индивидуалних преференција, става појединца у вези са висином ризика и дисконтном стопом и односа између легалних прихода и трошкова, с једне стране, и илегалних прихода и трошкова, с друге стране. На однос између легалних прихода и трошкова, с једне стране и илегалних прихода и трошкова, с друге стране доминантно утичу формалне институције.

Насупрот традиционалном социолошком гледишту које криминалце представља као потпуно ирационалне особе или пасивне жртве њиховог друштвеног окружења, Бекер (Becker)¹⁰ сматра да су криминалци потпуно рационална бића. Починиоци кривичних дела своје одлуке доносе у условима неизвесности тако што пореде очекивану нето корист коју могу да оставаре од чињења кривичног дела и очекивану корисност коју могу да остваре уколико не би кршили закон. „Очекивана корисност од чињења кривичног дела дата је следећом релацијом:

⁸ [http://: www. racional choice theory](http://www.racional.choice.theory)

⁹ McCarthy, B., New Economics of Sociological Criminology, The Annual Review of Sociology, 2002., стр.423.

¹⁰ Беговић, Б., Гери С. Бекер – економски империјалиста, Економисти нобеловци, Економски факултет, Београд, 2004., стр. 92 -95.

$$(5) \quad EU_j = p_j U_j (Y_j - f_j) + (1 - p_j) U (Y_j)$$

при чему је U_j функција корисности, Y_j представља укупан доходак који произилази из чињења тог кривичног дела (укључујући и новчани еквивалент евентуалног задовољства који произилази из самог чињења кривичног дела, односно из само чина кршења закона), f_j представља новчани еквивалент запрећене казне за то кривично дело (колико би појединац био спреман да плати како би избегао такву казну), док је p_j вероватноћа откривања починиоца тог кривичног дела, односно вероватноћа доношења правоснажне осуђујуће пресуде¹¹. Бекеровог модел показује да се кршење закона исплати само особама чији би доходак од легалне делатности био низак.

Теорија рационалног избора у анализи криминала има своје предности и недостатке. Она тежи да објасни начин на који индивидуалне преференције одређују индивидуалне изборе и предлаже неке мере за сузбијање криминалних активности. Бекерова анализа показује да је са становишта друштва, новчана казна оптимална мера за сузбијање кривичних дела и то из два разлога. Прво, за њено спровођење није потребно ангажовање ресурса који су неопходни за одржавање система за извршење казни. И друго, новчана казна може послужити као основа за компензацију жртве. Левит (Levitt) и Локнер (Lochner)¹² додају да криминал редукује пад илегалне зараде и пораст вероватноће откривања починиоца кривичног дела. Критичари теорије рационалног избора сматрају да она није дала моделе који адекватно репрезентују механизам доношења одлука у сфери криминала.

3. Трошкови кажњавања

Бекер и остали слажу се да државна казна представља најзначајнији трошак који сноси криминалац. Ови аутори открили су да повећање окрутности и сигурних казни смањује број прекршаја. С дуге стране, неки економисти усуђују се да ову хипотезу представе као економску теорију криминала.¹³ Одређена истраживања у прошлости имала су за циљ да наведену тезу емпиријски провере. Ваља рећи, да су студије које су пронашле негативну везу између државних санкција и стопе криминала, биле погрешне.¹⁴ Новија истраживања идентификовале су ефекат одвраћања легалних санкција за неке, али не и за све типове прекршаја.¹⁵ У многим економским студијама уграђују се социолошки фактори криминалног понашања. Тако, на пример, Левит (Levitt)¹⁶ у анализу укључује број година, расну припадност,

¹¹ Исто, стр. 93.

¹² Levitt, SD., Lochner, L., The determinant of juvenile crime, Gruber, 2001, стр. 335.

¹³ Cameron, S. The economics of crime deterrence: a survey of theory and evidence, Kyklos. 1988.

¹⁴ Nagin, DS., Criminal deterrence research at the outset of the twenty-first century., A Review of Research, Univ. Chicago Press, Chicago, 1998.

¹⁵ Levitt, SD., Lochner, L., The determinants of juvenile crime, Gruber, 2001.

¹⁶ Levitt, SD., Why do increased arrest rates appear to reduce crime: deterrence, incapacitation,

трошкове школовања, незапосленост и сиромаштво. Мада постоји велика празнина у разумевању процеса застрашивања, Нагинова¹⁷ истраживања подржавају аргумент да се легалне санкције испољавају као “главни ефекат одвраћања”. На пример, Грегер (Grogger) је проширио економску анализу ефекта санкција тако што је проучавао улогу структурних варијабли у одвраћању. Грегерова¹⁸ анализа користи податке о висини накнаде за незапослене у држави Калифорнија. Резултати ове анализе указују на велики ефект одваћања по основу сигурних или неизбежних казни, с једне стране, и мале и безначајне ефекте од окрутног кажњавања, с друге стране. Ефекти кажњавања зависе од разних околности. Снажни ефекти испољавају се у случају тешког злочина, док то не важи за лакше прекршаје.

4. Економски трошкови

Грегер (Grogger) је показао да су лакша кривична дела комплемент запошљавању, док запошљавање представља супститут озбиљном криминалу. То практично значи да између легалног дохотка и трошкова криминала постоји позитивна корелација. Аутор је доказао да смањење зараде подстиче индивидуе на „рђаво понашање“ и да је пад надница током 1970-их и 1980-их прошлог века допринео повећању малолетничке делинквенције у Америци.

Рад Пезинове¹⁹, такође, указује да се економске бенефиције и опортунитетни трошкови манифестују као варијабле које снажно утичу на криминално деловање индивидуа. Она је открила да починиоци кривичних дела смањују број прекршаја са повећањем легалне, односно са смањењем илегалне зараде. Слично, Јудин (Uggen) и Томсон (Thompson)²⁰ су показали да легално запошљавање смањује стопу приноса на илегалне послове на нивоу репрезентативног узорка (који укључује прекршаје, зависност према шкодљивим супстанцијама и испаде у младости који су трајали у континуитету најмање три године, као елементе). Процес запошљавања редукује илегалну зараду између 100 и 200 долара на месечном нивоу и сваки легално зарађен долар смањује износ илегалне зараде за седам центи.

5. Остали трошкови

Социолошки приступ поред економских трошкова укључује и реакцију осталих чланова друштва која може уследити истовремено са извршењем законске

or measurement error? *Econ. Inquiry* 1997.

¹⁷ Nagin, D.S., *Criminal deterrence research at the outset of the twenty-first century, A Review of Research*, Univ. Chicago Press, Chicago, 1998, стр. 16.

¹⁸ Grogger, J., *Certainty vs. severity of punishment.*, *Econ. Inquiry*, 1991.

¹⁹ Pezzin, L., *Earnings prospects, matching effects, and the decision to terminate a criminal career*, *Journal Quant. Criminology*, 1995.

²⁰ Uggen, C., Thompson, M., 1999. *The socioeconomic determinants of ill-gotten gains: within-person changes in drug use and illegal earnings.* *Annu. Meet. Am. Soc. Assoc.*, Chicago 1999.

санкције. Осећај кривице и срамоте који настаје након извршења санкције, ојачава индивидуалну посвећеност основним друштвеним вредностима и веровању да је легални систем правичан и моралан.²¹ Мада су раније студије имале бројне методолошке недостатке, њихов значај огледа се у констатацији да је деградација угледа и личне репутације важнија варијабла од трошкова хапшења и губитка легалне наднице.²² Фоглијево²³ истраживање адолесценције у граду говори да перцепције у вези са извршењем легалних санкција и негативне реакције пријатеља не утичу на укљученост у криминал и стицање новца противно закону. Даље, ово истраживање показује да ће појединци вероватно прекршити закон ако су у прошлости чинили нека кривична дела или ако су део неке криминалне организације, на шта указују извештаји криминалних комисија и подаци са хапшења. МекКарти (McCarthy) и Хаган (Hagan)²⁴ разматрали су физичке повреде као важан неекономски фактор криминогеног понашања. Ваља рећи да многе жртве користе насиље да би се заштитиле од нападача. С друге стране, употреба физичке силе представља важну ставку коју потенцијални починилац кривичних дела разматра приликом доношења одлуке да ли да прекрши закон или не.²⁵

6. Користи од криминала

Критичари теорије рационалног избора сматрају да су економске користи од криминала тако мале, да се не могу објективно третирати као варијабле које подстичу криминогено понашање. У складу са овим критикама, злочин се не исплати.²⁶ Међутим, новија истраживања различитих типова прекршаја показују значајну варијабилност финансијских повраћаја за већину кривичних дела и да илегални доходак превазилази износ легалне наднице.²⁷ Истраживања младих бескућника показује да, адолесценти који продају дрогу, у просеку, зарађују 101 долар на дан, док просечна дневница у легалној сфери економије износи свега 37 долара.²⁸ Слично, у Вашингтону продавац дроге зарађује duplo више од просечног

²¹ Grasmick, HG., Bursik RJ., Conscience, significant others, and rational choice: extending the deterrence model. *Law Sociology Review*, 1990.

²² Nagin, DS., *Criminal deterrence research at the outset of the twenty-first century, A Review of Research*, Univ. Chicago Press, Chicago, 1998.

²³ Foglia, WD., Perceptual deterrence and the mediating effects of internalized norms among inner-city teenagers. *J. Res. Crime Delinq.*, 1997.

²⁴ McCarthy, B., Hagan, J., Danger, deterrence and the decision to offend. *Annu. Meet. Pacific. Soc. Assoc.*, Vancouver, 2002.

²⁵ Jacobs, BA., Topalli V, Wright R., Managing retaliation: drug robbery and informal sanction threats, *Criminology*, 2000.

²⁶ Gottfredson, MR., Hirschi, T., *A General Theory of Crime*, Stanford University, Stanford, 1990.

²⁷ Fagan J, Freeman RB., Crime and work. In *Crime and Justice: A Review of Research* Univ. Chicago Press, Chicago, 1999.

²⁸ McCharty, B., Hagan, J., When crime pays: capital, competence and criminal success, *Sociology Forces*, 2001.

износа плате у легалној сфери економије.²⁹ Левит (Levitt) и Венкатеш (Venkatesh)³⁰ су утврдили да дилер креча просечно зарађује 11 долара на сат или мање, зависно од положаја на хиерархијској лествици, док вође банди зарађују између 4000 и 11000 долара месечно.³¹

Истраживања стимулација показују да починиоци кривичних дела могу имати рационална очекивања у вези са висином потенцијалног приноса од криминалног деловања. Меккарти (McCarthy) и Хаган (Hagan)³² испитивали су утицај неких антиципативних бенефиција на учесталост пљачки и на интезитет дистрибуције дроге и проституције. Аутори су доказали да постоји позитивна корелација између кршења закона и очекивања да ће криминал донети већи принос од делатности која је законом прописана. С друге стране, Меккарти (McCarthy) и Хаган (Hagan) нису пронашли везу између броја прекршаја и веровања да криминал може довести до губитка.³³ Слично, Левит (Levitt) и Венкатеш (Venkatesh)³⁴ сматрају да починиоци криминалних дела посматрају криминал као једну врсту турнира која обезбеђује велике приносе само, ако постоји мали број играча. Друге студије доказују да илегални приходи обесхрабрују процес легалног запошљавања. У NLYS, Грегер (Grogger)³⁵ је објавио податак да је зарада у илегалној сфери за 11% нижа од зараде у сфери легалне економије, али зато је “радно време“ индивида које крше законске норме краће у односу на легално радно време за 15%.

Кретање приноса од криминала, такође, демонстрира важност различитих типова капитала за доношење и извршавање илегалних одлука. Хумани и друштвени капитал доприносе успеху у нормативној активности као што је запошљавање, а паралела конвенционалном капиталу у сфери криминала може утицати на успех у илегалу.³⁶ Разна истраживања хуманог капитала у криминалу показују да претходно искуство утиче на врсту и степен специјализације у илегалној сфери економије.³⁷

²⁹ Reuter, P, MacCoun, P., Murphy, P., Moneyfrom Crime: A Study of the Economics of Drug-Dealing in Washington, 1990.

³⁰ Levitt SD, Venkatesh SA., An economic analysis of a drug-selling gang's finances, Q.J. Econ., 2000.

³¹ Williams, T., The Cocaine Kids: The Inside Story of a Teenage Drug Ring. Reading, MA: Addison-Wesley, 1989.

³² McCarthy, B., Hagan, J., Danger, deterrence and the decision to offend, Annu. Meet. Pacific. Soc. Assoc., Vancouver, 2002.

³³ Piliavin, I., Thornton C, Gartner R, Matsueda RL, Crime, deterrence, and rational choice, American Sociological Review, 1986.

³⁴ Levitt, SD., Venkatesh, SA., An economic analysis of a drug-selling gang's finances, Q.J. Econ., 2000.

³⁵ Grogger, J., Market wages and youth crime, J. Labor Econ., 1998.

³⁶ Hagan, J., McCarthy, B., Mean Streets: Youth Crime and Homelessness, Cambridge Univ. Press., New York, 1997.

³⁷ Matsueda, RL, Gartner R, Piliavin I, Polakowski M., The prestige of criminal and conventional occupations: a subcultural model of criminal activity. Am. Sociol. Rev., 1992. и Tremblay, P., Morselli, C., Patterns in criminal achievement: Wilson and Abrahamse revisited, Criminology, 2000.

Друштвени капитал, такође, има веома важну улогу; илегални доходак расте са повећањем броја веза између криминалаца³⁸ и пружа подршку криминалним организацијама.³⁹ Културни и персонални капитал (на пример индивидуалне персоналне карактеристике) могу, такође, да утичу на илегални доходак. Мацеда (Matsueda)⁴⁰ и остали успоставили су позитивну везу између зарађивања и положаја криминалаца на хијерархијској лествици. Ови аутори тврде да индивидуе које су прихватиле субкултуралне ставове о криминалним активностима уживају велику подршку својих културних идола и способне су да ову подршку претворе у велику зараду.

Закључак

Главна критика теорије рационалног избора односи се на став да она не одражава реално искуство стварних социјалних актера и не обухвата сву комплексност процеса припремања и доношења важних одлука у појединим сферама друштвеног живота.⁴¹ Фридман (Fridman)⁴² сматра да није могуће да теорија или њене претпоставке буду потпуно реалне. Интегрална, економска анализа о функционисању тржишта жита, нпр., морала би не само да обухвати услове који одређују однос између понуде и потражње жита, већ и анализу економских, демографских, социјалних и етнокултурних карактеристика села и тако редом.

Са Фридмановог гледишта о некој теорији се не може судити на основу реализма њених претпоставки, него по њеној делотворности у предвиђању. За Лоресна Боланда⁴³, Фридманова методологија може се окарактерисати као инструментална. То упућује на став да је основни циљ науке да гради теорије које нуде исправна предвиђања о појавама, те због тога истинитост полазних премиса није важна.

Основни задатак теорије рационалног избора јесте да добро објасни оне аспекте стварности које покушава да протумачи. У том смислу, њена реалистичност зависи од веза које кореспондирају између претпоставки теорије, с једне стране и реалних друштвених догађаја, с друге стране.⁴⁴ Многе претпоставке

³⁸ Uggen, C., Thompson, M., The socioeconomic determinants of ill-gotten gains: within-person changes in drug use and illegal earnings, *Annu. Meet. Am. Soc. Assoc.*, Chicago, 1999.

³⁹ McCarthy, B., Hagan, J., When crime pays: capital, competence and criminal success, *Sociology Forces*, 2001.

⁴⁰ McCarthy, B., New Economics of Sociological Criminology, *The Annual Review of Sociology*, 2002., стр. 428.

⁴¹ Shapiro, I., Green, D., *Pathologies of Rational Choice Theory*, Yale University Press, Yale, 1994.

⁴² Fridman, M., *Essay in Positive Economics*, Chicago University Press, Chicago, 1953., стр. 32.

⁴³ Китановић, Д., Петровић, Д., Огледи о методолошким проблемима савремене економске науке, Економски факултет, Ниш, 2010., стр. 9.

⁴⁴ Roubles, J.M., *Bounded rationality: A realistic approach to decision process in a social environment*, *Theoria*, Instituto de Estudios Sociales Avanzados, 2007., стр. 43.

теорије рационалног избора у сфери криминала су емпиријски верификоване. Бројна истраживања (упркос неким методолошким недостацима) су доказала да осећај кривице и срамоте који следи након извршења легалне санкције, повећава индивидуалну посвећеност основним друштвеним вредностима и ојачава уверење индивидуа да је актуелни правосудни систем моралан и правичан.

Литература

1. Беговић, Б., Гери С, Бекер – економски империјалиста, Економисти нобеловци, Економски факултет, Београд, 2004.
2. Cameron, S. The economics of crime deterrence: a survey of theory and evidence, Kyklos. 1988.
3. 1973.
4. Elster, J., Nuts and Bolts for the Social Science, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
5. Fridman, M., Essay in Pozitive Econo0mics, Chicago University Press, Chicago, 1953.
6. Foglia, WD., Perceptual deterrence and the mediating effects of internalized norms among inner-city teenagers. J. Res. Crime Delinq., 1997.
7. Fagan J, Freeman RB., Crime and work. In Crime and Justice: A Review of Research Univ. Chicago Press, Chicago, 1999.
8. Голубовић, Н., Друштвена економика, Економски факултет, Ниш, 2010.
9. Голубовић, З., Повезаност економског система и друштвеног система вс. Доминације економизма и силогизма, Институт за друштвену науку, Београд, 2007.
10. Grogger, J., Certainty vs. severity of punishment., Econ. Inquiry, 1991.
11. Grogger, J., Market wages and youth crime, J. Labor Econ., 1998.
12. Grasmick, HG., Bursik RJ., Conscience, significant others, and rational choice: extending the deterrence model. Law Sociology Review, 1990.
13. Gottfredson, MR., Hirschi, T., A General Theory of Crime, Stanford University, Stanford, 1990.
14. Hagan, J., McCarthy, B., Mean Streets: Youth Crime and Homelessness, Cambridge Univ. Press., New York, 1997.
15. Hodson, G., Institutions and individuals: interactions and evolution, SAGE Publication, 2007.
16. Jacobs. BA., Topalli V, Wright R., Managing retaliation: drug robbery and informal sanction threats, Criminology, 2000.
17. Китановић, Д., Петровић, Д., Огледи о методолошким проблемима савремене економске науке, Економски факултет, Ниш, 2010.
18. Levitt, SD., Lochner, L., The determinant of juvenile crime, Gruber, 2001.
19. Levitt, SD., Why do increased arrest rates appear to reduce crime: deterrence, incapacitation, or measurement error? Econ. Inquiry 1997.
20. Levitt SD, Venkatesh SA., An economic analysis of a drug-selling gang's finances, Q.J. Econ., 2000.
21. McCarthy, B., Hagan, J., Danger, deterrence and the decision to offend. Annu.

- Meet.Pacific. Soc. Assoc., Vancouver, 2002.
22. Matsueda, RL, Gartner R, Piliavin I, Polakowski M., The prestige of criminal and conventional occupations: a subcultural model of criminal activity. *Am. Sociol. Rev.*, 1992. i Tremblay, P., Morselli, C., Patterns in criminal achievement: Wilson and Abrahamse revisited, *Criminology*, 2000.
 23. McCharty, B., Hagan, J., When crime pays: capital, competence and criminal success, *Sociology Forces*, 2001.
 24. McCarthy, B., *New Economics of Sociological Criminology*, The Annual Review of Sociology, 2002.
 25. Nagin, DS., *Criminal deterrence research at the outset of the twenty-first century*, A Review of Research, Univ. Chicago Press, Chicago, 1998.
 26. Pezzin, L., Earnings prospects, matching effects, and the decision to terminate a criminal career, *Journal Quant. Criminology*, 1995.
 27. Piliavin, I, Thornton C, Gartner R, Matsueda RL, Crime, deterrence, and rational choice, *American Sociological Review*, 1986.
 28. Roubles, J.M., *Bounded rationality: A realistic approach to decision process in a social environment*, Theoria, Instituto de Estudios Sociales Avanzados, 2007.
 29. Reuter, P, MacCoun, P., Murphy, P., *Money from Crime: A Study of the Economics of Drug-Dealing in Washington*, 1990.
 30. Shapiro, I., Green, D., *Pathologies of Rational Choice Theory*, Yale University Press, Yale, 1994.
 31. Uggen, C., Thompson, M., The socioeconomic determinants of ill-gotten gains: within-person changes in drug use and illegal earnings, *Annu. Meet. Am. Soc. Assoc.*, Chicago, 1999.
 32. Варијан, X., *Микроекономија*, Економски факултет, Београд, 2008.
 33. Williams, T., *The Cocaine Kids: The Inside Story of a Teenage Drug Ring*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1989.
 34. [http://: www. racional choice theory](http://www.racionalchoicetheory)